

Постаті археології

УДК 902 (477) "1873/1914" (092)

НАТАЛЯ БУЛИК

КАРОЛЬ ГАДАЧЕК (1873-1914 РР.): НОВІ МАТЕРІАЛИ ДО НАУКОВОГО ПОРТРЕТУ

Статтю присвячено діяльності К. Гадачека на кафедрі класичної археології та давньої історії Львівського університету (1903-1914). Висвітлюються найважливіші польові дослідження вченого та його основні досягнення у видавничій сфері. Подано характеристику роботи "Академічного гуртка любителів археології".

Ключові слова: археологічний осередок, кафедра класичної археології та праісторії, Кароль Гадачек, консерватор пам'яток, професор.

Кінець XIX – початок XX століття характеризується певними якісними змінами в розвитку археології у Львові. У цей період у Львівському археологічному осередку, формуються головні напрями археологічних досліджень у Східній Галичині.

Львівська археологія кінця XIX – початку XX століття нерозривно пов'язана з Львівським університетом і постаттю Кароля Гадачека. У цей час Львівський університет поряд з Ставропігійським інститутом та НТШ стає одним з центрів накопичення матеріалів та розвитку археологічних знань Східної Європи. Саме в стінах Львівського університету здобув освіту та сформувався як археолог відомий дослідник старовини Кароль Гадачек.

Постать К. Гадачека привертала увагу багатьох дослідників. Перші публікації, що присвячені діяльності археолога – професора Львівського університету, належать перу його учнів. Зокрема, на сторінках збірників та періодичних видань знаходимо повідомлення В. Антоневича¹, Б. Януша², Й. Костжевського³. Окремі відомості про життєвий шлях та результати наукових напрацювань К. Гадачека містяться у невеличких замітках Ю. Смішка⁴, а згодом Л. Баженова⁵. Не останнє місце у питанні історіографії займає робота А. Абрамовича⁶.

Проте, до кінця дев'яностих років минулого століття відомості про діяльність відомого археолога обмежувалися невеликими енциклопедичними замітками. У 1998 р. опублікована стаття Р. Береста⁷, присвячена діяльності К. Гадачека в галузі археології. Варто також відзначити статті В. Цигилика⁸, Я. Онищука⁹, роботу О. Куріло¹⁰.

Незважаючи на те, що до постаті К. Гадачека зверталось чимало дослідників, деякі сторони його наукової та викладацької роботи залишаються не до кінця висвітленими.

Предметом розгляду у цій статті є польові дослідження К. Гадачека, їх методика та використання конкретних матеріалів у навчальному процесі Львівського університету.

Біографічна довідка. Народився К. Гадачек 24 січня 1873 р. у с. Грабовець Богородчанського повіту на Станіславщині¹¹ (тепер Івано-Франківська область). Початкову школу відвідував у Ляхівцях і Богородчанах¹². З 1885 р. він навчався у гімназії в Станіславі (нині м. Івано-Франківськ). Після закінчення гімназії (1893 р.) став студентом філософського факультету Львівського університету. На формування його інтересу до археології визначальний вплив мав професор Л. Цвіклінський. Власне за його рекомендацією після закінчення університету К. Гадачек впродовж 1897-1900 рр. навчався у Відні (спеціалізувався з класичної археології, праісторії та нумізматики)¹³, де слухав лекції Е. Райша, Р. Боремана і М. Гоернеса.

У 1901-1903 рр. К. Гадачек з метою збору археологічного матеріалу та вдосконалення свого наукового рівня подорожує по Греції, Волощині та Німеччині¹⁴. Габілітувався в 1903 р. у Львові з класичної археології та праісторії. Через два роки (1905 р.) став професором надзвичайним, і згодом (1909 р.) – звичайним на кафедрі класичної археології та праісторії Львівського університету¹⁵. У 1913-1914 навчальному році К. Гадачек був деканом філософського факультету Львівського університету¹⁶. 20 грудня 1914 р. К. Гадачек трагічно загинув¹⁷. Причина його смерті й досі невідома. Сучасний дослідник А. Абрамович, спираючись на нові джерела, вважає, що К. Гадачек покінчив життя самогубством¹⁸.

К. Гадачека знали не лише у Галичині. За своє коротке життя він був науковим співробітником Інституту археології у Відні, консерватором Центральної комісії старожитностей у Відні, співробітником музею ім. Дзедушицьких у Львові, а з 1912 р. – член-кореспондентом Академії наук у Кракові.

Основні напрями археологічних досліджень. Навчаючись у Відні, К. Гадачек особливо захоплюється археологією. Під час канікул він бере активну участь в археологічних розвідках та розкопках у Східній Галичині.

Спочатку він проводив незначні самотійні розвідки¹⁹. Перші серйозні польові дослідження молодого археолога припадають на 1898-1899 рр., коли у с. Неслухові Кам'янка-Буського повіту на Львівщині К. Гадачек проводив розкопки багатшарового поселення²⁰ та поховання тшцінецько-комарівської культури²¹. Згідно з публікаціями автора досліджень виявлено 18 жител та кілька господарських споруд²². Велику кількість матеріалів він відніс до черняхівської культури²³. Однак, рівень розвитку археологічної науки не дав змоги молодому науковцю правильно зорієнтуватися у типології матеріалів.

Зокрема, дослідник відніс до культури полів поховань матеріали раннього середньовіччя та Київської Русі²⁴. Ще одна цікава пам'ятка досліджувалась К. Гадачеком у 1900 р., коли він виїхав на місце, де було виявлено Михалківські скарби (1878 р. і 1896 р.) і провів обстеження території. Бажаних результатів дослідження не дали, однак саме тоді у с. Михалків Борщівського р-ну Тернопільської області відкрито ґрунтовий могильник з трупопокладенням²⁵.

Завдяки посаді, яку займав К. Гадачек при Віденському Інституті археології з 1903 р. (консерватор Центральної комісії старожитностей), йому вдалося зібрати інформацію про археологічні пам'ятки Галичини²⁶. Важливо, що ця інформація була не просто опублікована невеличкими замітками, а вилілась у серйозні дослідження автора, у яких подано історію відкриття та своє трактування пам'ятки. Наприклад, у 1903 р. побачила світ стаття, присвячена Збруцькому ідолу. К. Гадачек одним із перших публікує ідею, що таке „божество” могло виникнути лише серед давніх слов'ян.²⁷ Наступного року опублікована робота про Михалківські скарби. Незважаючи на те, що розкопки 1900 р. не дали досліднику нових археологічних матеріалів, результат розвідки був очевидний: на основі спогадів місцевих жителів К. Гадачеку вдалося зібрати дані про історію відкриття Михалківського скарбу, що знайшло відображення у роботі. Окрім того, праця К. Гадачека добре ілюстрована і дає змогу наочно оцінити величезну історичну та мистецьку вартість скарбу²⁸. Зазначимо, що до цієї роботи публікувалися лише невеликі за обсягом замітки²⁹, але вони не змальовували повної картини Михалківського скарбу.

Робота на кафедрі класичної археології та праісторії Львівського університету (1905-1914 рр.). Цей період життя дослідника доцільно описати детальніше, адже аналіз роботи у навчальному закладі дає змогу оцінити К. Гадачека не лише в якості археолога-польовика, науковця, а й професора-викладача, вчителя.

З 1903 р. К. Гадачек працює на посаді приват-доцента у Львівському університеті й продовжує займатися дослідженням археологічних пам'яток у басейні Дністра. Навесні 1905 р. К. Гадачека призначено надзвичайним професором кафедри класичної археології та праісторії Львівського університету. Добре ілюструє цей факт документ Намісництва від травня 1905 р., в якому затверджується кілька окремих курсів для кафедри класичної археології та праісторії, що їх читає професор Гадачек³⁰. Оскільки у цей час кафедра ототожнювалась з наявністю професора та самостійних курсів, які він читає, то 1905 р. по праву вважаємо роком заснування кафедри класичної археології та праісторії Львівського університету. З 1909 р. К. Гадачек стає професором надзвичайним³¹.

Активна археологічна діяльність вченого аж ніяк не стояла на перешкоді його викладацькій роботі. Для майбутнього львівської археології необхідно було виховати добрих спеціалістів, оскільки в університеті

відчувалася нестача фахових археологів. Професор Гадачек сам керував археологічним семінаром в університеті (1909-1914 рр.)³².

Важливою віхою у цьому напрямі діяльності К. Гадачека стала організація “Академічного гуртка любителів археології”³³. Організаційна робота зі створення гуртка розпочалася наприкінці 1908 р. На першому засіданні, що відбулося 13 листопада 1908 р. в Інституті археології,^{*} було визначено мету діяльності гуртка. З поставленої мети на перший план виступало зацікавлення студентів класичною та слов’янською археологією³⁴. 16 грудня 1908 р. Намісництвом затверджено статут “Академічного гуртка любителів археології”. На початку до гуртка входило 68 членів. Сподівання К. Гадачека виправдалися – гурток користувався неабиякою популярністю серед студентів³⁵.

Офіційне відкриття роботи гуртка відбулося 23 січня 1909 р. в Інституті археології промовою К. Гадачека. Він наголошував на необхідності дослідження слов’янських пам’яток в околицях рідного краю і мав на меті особисто опікуватися роботою гуртка. На першому ж зібранні затверджено керівний склад: Б. Блаєр, Й. Вілюш, М. Брискалувна (секретар)³⁶.

З протоколів засідань гуртка бачимо, що вони проводились 3-4 рази в тиждень³⁷. Основою роботи було читання рефератів та дискусії на археологічну тематику. Важливе місце посідало обговорення результатів археологічних досліджень в Галичині у зазначений період.

Польова діяльність (1905-1913 рр.). Професору кафедри вдавалося поєднувати викладацьку роботу з польовою діяльністю. Яскравим свідченням цього є результати щорічних археологічних розкопок та розвідок. Зауважимо, що за час роботи в університеті К. Гадачек відкриває ряд поселень та культур, більше того, частина цих робіт проходить за сприяння та фінансової підтримки університету³⁸.

Археологічні дослідження К. Гадачек проводив здебільшого у Східній Галичині. У 1905 р. він провів розкопки могильника поблизу Пшеворська (сьогодні – Польща). В ході дослідження вивчено 180 інгумаційних поховань. Розкопки могильника дали багатий речовий матеріал, на основі якого К. Гадачек виділив окрему групу пам’яток, відомих у цей час у Мазовії, Великопольщі та Малопольщі. Пам’ятку у Пшеворську дослідник датував II-III ст. н. е.³⁹

У роботі, присвяченій дослідженню могильника, що вийшла у 1909 р., К. Гадачек описав низку подібних пам’яток з території Західного Побужжя і Подністер’я (зокрема, випадково виявлені поховання в Кристинополі, Бандюзі, Добростанах, Капустянцях, Петрилові, Рудках⁴⁰). К. Гадачек звернув

* У цей час в університеті існував Інститут археології (або археологічний кабінет), заснований у 1876-77 рр. Л. Цвіклінським, у якому зберігалася велика кількість археологічних матеріалів та проводились практичні заняття з археології (ДАЛО. Ф.26. Оп. 7. Спр.586. Арк.70).

увагу на нестійкий характер⁴¹ культури “чорних урн”. Пізніше усі ці пам’ятки об’єднані в окрему пшеворську культуру.

До числа найбільших його досягнень належать дослідження, що проведені на поселенні трипільської культури у 1908-1912 рр. в урочищі Обоз біля с. Кошилівці на Тернопільщині. Перші розвідки на пам’ятці проведено у 1906 р.⁴² Чотирирічні розкопки в Кошилівцях дали багатий матеріал. Особливу увагу дослідник звертав на мистецтво трипільців, зокрема, зооморфну та антропоморфну пластику**. Усі результати дослідження пам’яток кошиловецького типу опубліковані⁴³. Цікаво, що у монографії К. Гадачека, яка вийшла у 1914 р., вперше у практиці дослідження цієї культури детально описані результати польового дослідження, а також висвітлені питання зв’язку культури мальованої кераміки з неолітичними культурами Фесалії та інших областей Середземномор’я⁴⁴.

Серед розкопаних К. Гадачеком пам’яток на увагу заслуговують могильники слов’янського часу в с. Зелений Гай Заліщицького р-ну Тернопільської обл.⁴⁵ У цьому ж році під час розвідок в с. Приозерне Рогатинського р-ну Івано-Франківської області професор Гадачек виявив могильник IV ст. н. е. і відкрив чотири тілопокладення⁴⁶.

Варто відзначити, що в роботах Гадачека чітко простежується не лише опис пам’яток, але й їх наукова інтерпретація. Зокрема, у 1911 р. він вперше підсумував існуючі дані з розкопок І. Коперницького у Верхній Липиці і виділив ці матеріали в окрему культуру⁴⁷.

Короткі підсумки. Кароль Гадачек належить до найяскравіших постатей львівської археологічної школи кінця XIX – початку XX ст. Його здобутки у галузі археології досить вагомі. Відкриття та вивчення багатьох пам’яток та культур дало змогу збагатити археологічну карту Галичини, розширити джерельну базу археології. Наведений короткий огляд дослідницької діяльності К. Гадачека показує, що вона стала тією основою, на якій відбувався подальший розвиток археології у Східній Галичині.

Вчений залишив багату наукову спадщину: статті, монографії, археологічні розвідки та публікації їх результатів. Наукові здобутки його багатолітньої дослідницької роботи знайшли своє відображення у великих роботах про Михалківський скарб⁴⁸, Кошилівці, Пшеворськ⁴⁹.

Найбільше значення К. Гадачека полягає у його викладацькій роботі у Львівському університеті. Він першим очолив кафедру класичної археології та праісторії університету на початку її існування (1905 р.), керував археологічним семінаром, організував “Академічний гурток любителів археології”, виховав талановитих учнів (Б. Януш⁵⁰, В. Гребеняк, Й. Костжевський⁵¹, В. Антоневич⁵²).

** Частина матеріалів отриманих під час розкопок К. Гадачека у Кошилівцях зараз зберігається у фондах Львівського історичного музею.

NATALIA BULYK

**KARLO HADACHEK: THE NEW MATERIALS TO SCIENTIFIC
PORTRAIT**

The paper is dedicated to K Hadachek's activity at the chair of classical archeology and prehistory of L'viv University (1903-1914). The scholar's archeological research and attainments in the sphere of publication are observed. His work on "Academic group of the amateurs of archaeology" is also characterized.

Key words: archaeological center, chair of classical archaeology and prehistory, Karol' Hadachek, conservator of the sites, professor.

¹ Antoniewicz W. Karol Hadaczek jako prehistoryk. W druga rocznice zgonu // Przewodnik Naukowy i Literacki. Lwow, 1917. S. 481-488.

² Janusz B. Wspomnienie o śp. Karolu Hadaczeku // Wiadomości Konserwatorskie. Lwów, 1924. S. 73-76.

³ Kostrzewski J. Karol Hadaczek i jego działalność naukowa // Kosmos. T. 41. 1916. S. 97-99.

⁴ Смішко М. Ю. Гадачек Кароль // Радянська енциклопедія історії України. К., 1969. Т. 1. С. 336.

⁵ Баженов Л. В. Поділля в працях дослідників і краєзнавців XIX-XX ст. Кам'янець-Подільський, 1993. С. 158.

⁶ Abramowicz A. Historia archeologii polskiej XIX i XX wiek. Warszawa-Lódź, 1991. S. 83.

⁷ Берест Р. Карло Гадачек: штрихи біографії та наукової діяльності // МДАПВ. Львів, 1998. Вип. 7. Постаті української археології. С. 78-79.

⁸ Цигулик В. Питання поховального обряду населення верхнього Наддністров'я перших століть нашої ери (За матеріалами могильника в Болотні) // MISROA. Т. XXIV. Rzeszow, 2003. S. 151.

⁹ Онищук Я. До питання історіографії та історії вивчення археологічних пам'яток Волино-Подільського пограниччя (перша половина I тис.н.е.) // АДЛУ. Львів, 2000. Вип. 4. С. 190-213.

¹⁰ Куріло О. Ю. Нариси розвитку археології у музеях України: історія, дослідники, меценати. Київ, 2002. 262 с.

¹¹ Куріло О. Ю. Нариси...С. 132; Баженов Л. В. Поділля... С. 158.

¹² Державний архів Львівської області (далі ДАЛО). Ф.26 (Львівський університет). Оп. 5. Спр. 336. Арк. 3.

¹³ Берест Р. Карло Гадачек...С. 78.

¹⁴ Abramowicz A. Historia...S. 83.

¹⁵ Karol Hadaczek // Wiedenski kurjer Polski. 23 stycznia 1915. № 96.

¹⁶ ДАЛО. Ф. 26. Оп. 5. Спр. 336. Арк. 81.

¹⁷ Wiedenski kurjer Polski. 23 stycznia 1915. № 96; Берест Р. Карло Гадачек...С. 78.

¹⁸ Abramowicz A. Historia ... S. 84.

¹⁹ Abramowicz A. Historia...S. 83.

²⁰ Janusz B. Zabytki przedhistoryczne Galicyi Wschodniej. Lwow, 1918. S. 157; Ратич О. О. Древнеруські археологічні пам'ятки на території західних областей УРСР. К., 1957. С. 91.

²¹ Hadaczek K. Grabarka Niesłuchowska // TeKa konserwatorska. R. II. Lwow, 1900. S. 71.

- ²² *Hadaczek K.* Z badań archeologicznych w dorzeczu Bugu // TeKa konserwatorska. R.II. Lwow, 1900. S. 48-59; *Hadaczek K.* Grabarka Niestuchowska. S. 71-86.
- ²³ *Hadaczek K.* Z badań archeologicznych... S. 48-59.
- ²⁴ *Онищук Я.* До питання...С. 191.
- ²⁵ *Janusz B.* Zabytki...S. 68-70; *Ратич О. О.* Древнеруські...С. 66.
- ²⁶ *Берест Р.* Карло Гадачек...С. 78.
- ²⁷ *Hadaczek K.* Światowit, szkic archeologiczny // Materiały antropologiczno-archeologiczne i etnograficzne. Krakow, 1903. VI. S. 116-118.
- ²⁸ *Hadaczek K.* Złote skarby Michałkowskie. Krakow, 1904.
- ²⁹ Jeszcze o skarbie w Michałkowie // Kurjer Lwowski. 15 czerwca 1897; *Przybysławski W.* Dwa złote skarby w Michałkowie // TeKa konserwatorska. R.II. Lwow, 1900. S. 31-43.
- ³⁰ ДАЛО. Ф. 26. Оп. 5. Спр. 336. Арк. 34.
- ³¹ Karol Hadaczek // Wiedenski kurjer Polski. 23 stycznia 1915. № 96.
- ³² *Білас Н.* Археологічна наука у Львівському університеті (друга половина XIX – 30-ті роки XX ст.). Автореф. ...канд. іст. наук. Київ, 2004. С. 6.
- ³³ *Gazeta Naradowa*, 23.01.1909; *Słowo polskie*, 23.01.1909
- ³⁴ ДАЛО. Ф. 26. Оп. 7. Спр. 601. Арк. 1.
- ³⁵ Там само. Арк. 2-3.
- ³⁶ Там само. Арк. 7.
- ³⁷ ДАЛО. Ф. 26. Оп. 7. Спр. 601. Арк. 4.
- ³⁸ ДАЛО. Ф. 26. Оп. 7. Спр. 586. Арк. 73.
- ³⁹ *Hadaczek K.* Album przedmiotow wydobytych w grobach cmentarzyska ciłopalnego koło Przeworska (z epoki cesarstwa rzymskiego). Lwow, 1909. S. 16.
- ⁴⁰ Ibid. S. 20.
- ⁴¹ *Козак Д. Н.* Пшеворська культура у Верхньому Подністрів'ї та Західному Побужжі К., Наук.думка. 1984. С. 9.
- ⁴² *Берест Р.* Карло Гадачек...С. 78.
- ⁴³ *Hadaczek K.* Osada przemysłowa w Koszylowiczach z epoki eneolitu. Lwow, 1914.
- ⁴⁴ *Пелецишин М., Конопля В.* Східнокарпатський регіон у первісності (кам'яний вік) // Етногенез та етнічна історія населення Українських Карпат. Археологія та антропологія. Львів, 1999. С. 88.
- ⁴⁵ *Hadaczek K.* Sprawozdania grona konserwatorskiego Galicji Wschodniej. Lwow, 1909. S. 3.
- ⁴⁶ *Hadaczek K.* Kultura dorzecza Dniestru w epoce cesarstwa rzymskiego // Materiały antropologiczno-archeologiczne i atnograficzne. Krakow, 1912. T. XII. S. 28.
- ⁴⁷ *Циглик В.* Верхня Липиця пам'ятка римської доби. Львів, 2001. С.3 ; його ж. Питання... S. 151.
- ⁴⁸ *Hadaczek K.* Złote skarby Michałkowskie. Krakow, 1904.
- ⁴⁹ *Hadaczek K.* Osada przemysłowa w Koszylowiczach z epoki eneolitu. Lwow, 1914.
- ⁵⁰ *Janusz B.* Wspomnienie o śp. Karolu Hadaczeku // Wiadomości Konserwatorskie. Lwow, 1924. S. 73-76.
- ⁵¹ *Kostrzewski J.* Karol Hadaczek i jego działalność naukowa // Kosmos. T. 41. 1916. S. 97.
- ⁵² *Antoniewicz W.* Karol Hadaczek jako prehistoryk. W druga rocznice zgonu // Przewodnik Naukowy i Literacki. Lwow, 1917. S. 481-488.

*Стаття надійшла до редколегії 21.09.2005
Прийнята до друку 30.09.2005*